

УДК 111.852 (091) + 1 (091) + 81.411.1

Олена Свінцицька

“ESPRESSIÓNE” TA “ESPRESSIVA” В ЛІНГВІСТИЧНО-ЕСТЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Б. КРОЧЕ: МЕТАМОРФОЗИ ПЕРЕКЛАДУ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Встановлено неадекватність перекладу поняття “*espressiÓne*” у праці Б. Кроче “*Estetica come scienza dell’*espressiÓne* e *lingvistica generale*” в значенні “вираження”, яке побутує на сьогодні у вітчизняній науковій думці як певна “калька” з російського перекладу 1920 року. Наголошено на доцільності використання поняття експресії при перекладі “*espressiÓne*” українською мовою, як найбільш адекватного крочевському розумінню суті цього феномену.*

Ключові слова: естетика, експресія, вираження, інтуїтивне пізнання, експресивне пізнання

Svintsitska H. “*EspressiÓne*” and “*espressiva*” in B. Croce’s linguistic and aesthetic concepts: metamorphosis of the translation and the interpretation

Author found inadequate of the translation at the *espressiÓne*’s concept in B. Croce’s “*Estetica come scienza dell’*espressiÓne* e *lingvistica generale*” as “expression”, which is used today in the Ukrainian science as tactlessness adoption from the Russian 1920 year’s translation.*

The analysis of concepts “expression” and “*espressiÓne*” gives grounds to assert that V. Yakovenko was carried inadequate translation the *espressiÓne*’s concept by B. Croce (“*espressiÓne*”). It has a much broader meaning than just expression. It is not taken into account semantic satiation of the *espressiÓne*’s concept by B. Croce (“*espressiÓne*”). As translation the *espressiÓne*’s concept by B. Croce (“*espressiÓne*”), it would be given the word “expressiveness” (expression of feelings, emotions, etc., using words, sounds, colors, etc.) which has a more large volume than the notion “expression” (the presentation of thought or sound aspects of the sign).

There is the distinction between expression and impression in the Roman languages. They focus on external factors influence of human sensuality and inner, subjectively, unique aspect of person’s determination. Author proposes to use as a translation the notion of “expressiveness”.

In Croce’s aesthetic concept were used two phenomenons: identification (expression) and expressiveness. The first phenomenon was used to describe processuality actions, verbal intonation, personified-unique information, and the second was used to describe the internal state of a person who is closely associated with her intuition. In science the concept of expressiveness should be considered also as intuitive assessment of human events, phenomenon or facts that has personal character and captures of person’s emotional attitude which is various in aspects of the human life. B. Croce gave attention to the importance of intuition in human existence. There is no manifestation of identity as spiritual activity and vice versa without intuition in structure and components or factual sense. Intuition is the expressiveness in the form of person’s external expression by Croce’s aesthetic concept.

Author found the necessity of using the notion of expressiveness in the translation of the *espressiÓne*’s idea by B. Croce into Ukrainian language that Croce’s concept not be distorted.

Key words: aesthetics, expression, expressiveness, intuitive knowledge, expressive knowledge.

Свинцицкая Е. “*EspressiÓne*” и “*espressiva*” в лингвистическо-эстетической концепции Б. Кроче: метамофозы перевода и интерпретации

Установлено неадекватность перевода понятия “*espressiÓne*” в работе Б. Кроче “*Estetica come scienza dell’*espressiÓne* e *lingvistica generale*” в значении “выражение”, которое используется сегодня в отечественной научной мысли как своеобразная “калька” с русского перевода 1920 года. Подчеркивается необходимость использования понятия экспрессии при переводе крочеванского “*espressiÓne*” на украинский язык как наиболее точного крочеванскому пониманию сущности данного феномена.*

Ключевые слова: эстетика, экспрессия, выражение, интуитивное познание, экспрессивное познание.

Плідне осмислення філософських, естетичних та лінгвістичних поглядів видатного італійського мислителя Б. Кроче не можливе без звернення до його естетичної спадщини, оскільки наукові пошуки ним започатковано, передусім, працею “*Estetica come scienza dell’*espressiÓne* e *lingvistica generale*” [32], яка була першою книгою у його “Філософії Духу” та збагатила водночас не тільки світову філософську спадщину, а й дві інші гуманітарні науки – естетику й лінгвістику, привертаючи увагу до зв’язку інтуїції, творчості та мовленнєвого акту, як взаємопов’язаних явищ.*

Звернення до поглибленого аналізу естетичних напрацювань Кроче на сьогодні пов’язане, в першу чергу, із недостатньою увагою в сучасній філософії та естетиці, зокрема й вітчизняній до базових ідей італійського мислителя – вчення про “*espressione*” як важливе явище людської представленості у світі. Але вони стають все більш актуальними, враховуючи феномен зростання естетизації подань сучасних ЗМІ, реклами, WEB-сторінок тощо у сучасному інформаційному просторі розвинутих країн світу загалом і України зокрема, що зумовлює не тільки теоретичний, а й практичний інтерес до цієї проблеми.

Наразі доцільним є з’ясування таких питань: чи є естетика для Б. Кроче наукою про “*espressione*”, чи, однак, про “*espressiva*”; чи існує якийсь зв’язок між ними, і якщо так, то який; чи італійський мислитель використовує їх як синоніми, і, зрештою, як же насправді варто перекладати крочевську працю “*Estetica come scienza dell’espressione e linguistica generale*”.

Метою цього дослідження є поглиблене опрацювання наріжних крочевських понять “*espressione*” та “*espressiva*”, важливих для кращого розуміння як суті інтуїтивізму Кроче загалом, так і наріжних ідей його естетичної концепції. Теоретико-методологічною основою цього дослідження наразі виступлять принципи історизму, системності, світоглядного плюралізму і методи семантичного та етимологічного аналізу. Також вагомим значення у цьому контексті матиме ідея Л. Мізіної про міждисциплінарну “міграцію” понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Загальноприйнятою назвою крочевської праці “*Estetica come scienza dell’espressione e linguistica generale*” в Україні та Росії став переклад 1920 р. – “Естетика як наука про вираження та загальна лінгвістика” [12], здійснений В. Яковенком. Він містить, на наш погляд, деякі неточності, пов’язані з тогочасною обмеженістю тезаурусу філософії та естетики й, власне, традиції перекладу філософських термінів, що спотворюють, однак, базові ідеї Кроче.

Погоджуючись із С. Мальцевою [16] про доречність вживання поняття експресії, вкажемо, що некоректний переклад базового крочевського поняття “експресія” як “вираження”, здійснений Яковенком, призвів до розриву крочевського ідейного ланцюжка: “експресія–імпресія–екзистенція–експеримент–експлікація–екстаз” у розумінні витоку та специфіки творчості непересічної особистості, важливого для філософсько-естетичного вчення італійського мислителя. На наш погляд, такий переклад зумовлений впливом дільтейвсько-гуссерлівського підходу до трактування поняття “вираження” як переживання. Зокрема В. Дільтей [7] вважав, що у будь-якому переживанні людина виражає себе, тому будь-яке вираження є поданням її переживання. Ці два явища він приймав ніби двома вимірами життя. Зауважимо, що до засобів вираження він відносив широке коло явищ людського життя – мову, жести, міміку, рухи тіла тощо, а також мистецтво. Таким чином, з допомогою поняття “вираження” філософ намагався охопити ніби мову зовнішнього речового світу, всю сукупність інтелектуальних актів та емоційних проявів внутрішнього духовного світу. Вслід за Дільтеєм й Е. Гуссерлем при аналізі структури будь-якого феномену людського існування серед інших виділяє й такі його елементи або “пласти”, як: переживання і вираження. На його думку, психічне переживання кожного суб’єкта, який пізнає, супроводжує мовні процеси й отримує зовнішню форму вираження і фіксацію через мову.

Варто зазначити також, що в сучасній науковій літературі простежується подвійний підхід до крочевської естетики. Так, як наука про мистецтво експресії вона розглядається Д. Антісері, Дж. Реале, В. Татаркевичем та Т. Рум’янцевою. Проте такі дослідники, як: Є. Басін, М. Бровко, О. Воеводін, О. Горохова, С. Дзикович, Л. Ільницька, Л. Капустіна, Л. Левчук, В. Личковах, Т. Лютий, В. Москалюк, О. Оніщенко, О. Поліщук, Ю. Сабадаш, М. Салеева, М. Скальська, В. Федь, О. Щербань – висвітлюють розуміння естетики у Кроче як науки про вираження. Вкажемо також, що С. Мальцева у своєму дослідженні послуговується двома назвами вказаної крочевської праці – перекладом В. Яковенка, в якому естетика пов’язується з “мистецтвом вираження”, і власним перекладом – “Естетика як наука про експресію та загальна лінгвістика”. Однак вона не акцентує увагу на значущості більш поглибленого вивчення цього питання.

Для кращого розуміння суті явищ “*espressione*” (оформлення, вираження) та “*espressiva*” (експресія) необхідно виявити обсяг понять, що фіксують ці явища. Допомогти у цьому може, на нашу думку, історико-філософський і етимолого-семантичний аналіз зазначених понять. Також варто розглянути наявні версії їх походження. Відтак, погоджуючись із думкою Л. Мізіної про наявну у сучасній науці міждисциплінарну “міграцію” понять [19], проаналізуємо насамперед тлумачення понять експресії та вираження, подані у різних науково-довідкових джерелах: етимологічних і тлумачних словниках, енциклопедіях і енциклопедичних словниках, словниках запозичень та іншомовних слів, філософських і психологічних словниках, предметних словниках української, російської, англійської та італійської мови. На наш погляд, такий аналіз може сприяти не тільки окресленню їх сучасного обсягу (виявленню смислових одиниць) чи фіксації явищ, які ними позначаються, але й виявленню національно-культурних традицій вживання цих понять. (Зазначимо, що при цьому основним критерієм вибірки, як простої, є наявність понять у джерелі, оскільки маємо справу з перекладами тексту іншими мовами).

Розпочнемо аналіз із тлумачення цієї лексеми в італійській мові. “Італійсько-український, українсько-італійський словник” [10] дає такі варіанти перекладу ключового для Кроче слова “*espressione*” (“*espressione*”), як: 1) вираз; 2) виразність. (Зауважимо, що виразом в українській мові може бути як слово, фраза, мовленнєвий зворот, алгебраїчний вираз, так і вираз обличчя, а виразність і є власне експресією). Цікавою у цьому контексті постає інформація з “Українсько-італійського словника лінгвістичної термінології” [29], який до українських лексем експресія, висловлення, висловлювання, вислів, вираження та вираз дає один і той самий італійський відповідник “*espressione*”.

У цьому контексті доцільно, на нашу думку, звернути увагу й на значення лексеми “*выражение*” у російській мові та її переклад українською мовою. За російським “Словником лінгвістичних термінів”, “*выражение*” має значення будь-якого способу вираження думки, а “... в більш технічному значенні цим словом позначають, на противагу змісту, зовнішній бік мовного знака, який зазвичай називають його звуковим аспектом” (перекл. наш – О. С.) [17, с. 64]. Українськими ж відповідниками названої вище лексеми, відповідно до відомостей “Російсько-українського словника” [23], є: 1) дія – вираження, вираження, висловлювання, виявлення, передача; 2) відображення чогось – відбиття, виявлення, вияв, вираз, передача; 3) зовнішній вигляд чогось – вираз обличчя; 4) мовний вислів, слово, фраза.

Подані варіанти перекладу свідчать, що В. Яковенком, очевидно, був здійснений неадекватний переклад крочевського поняття “*espressione*”: воно має значно ширший сенс, аніж просто вираження. Однак для підтвердження цього припущення та з’ясування місця понять “*espressione*” та “*espressiva*” у лінгвістично-естетичній концепції Кроче і спробі збагачення ним наукового понятійного апарату, визначимо насамперед зміст й інших понять, що підлягають аналізу. Для цього звернемося до тлумачних словників, щоб з’ясувати суть змістовного навантаження понять “*вираження*” та “*експресія*”, що широко вживані нині в теорії масової комунікації, естетиці, мистецтвознавстві, літературознавстві, лінгвістиці, психології, та відповідно “*espressione*” та “*espressiva*” у Б. Кроче, а також їх змістове співвідношення. (Також розглянемо тлумачення змістового навантаження понять “*виражати*” та “*експресивний*”, “*експресивність*” як похідних від експресії).

Зазвичай під експресією в сучасній українській гуманітаристиці розуміють якість мовлення, що притаманна переважно текстам художнього стилю. Експресія тому тлумачиться як: “... виражально-зображувальна якість мовлення, що відрізняє його від звичайного” [1, с. 524]; “... те, що передбачає вираження нетривіальністю (художнього) змісту” [22, с. 189]; “... виразність (або зображувальність) мовлення, така його якість, завдяки якій воно набуває стилістичної маркованості (емоційності, образності) і стає спроможним передати певний нетривіальний зміст” або те, “... що породжується образністю, це збільшення вражаючої (діючої) сили вислову, надання йому особливої мотивованої піднесеності” [8, с. 13-14].

Але варто наголосити, що за лінгвістичними джерелами, слово експресія походить від лат. “*expressio*” – висловлення, тиснення, вираження та має значення “... сила вираження, вияву яких-небудь почуттів, переживань і т. ін.; підкреслене виявлення почуттів, переживань; виразність” [3, с. 341]; “... сила вираження, вияву яких-небудь почуттів, переживань і т. ін.; виразність” [20, с. 638; 160, с. 280]; “... виражально-зображальні якості мови, які відрізняють її від звичайної (чи стилістично нейтральної) і які надають їй образності та емоційного забарвлення” [1, с. 524].

За словниками іншомовних слів, поняття експресія походить від лат. “*expressio*” – вираз, подання, виразність, від лат. “*expression*” – вираження, від “*exprimo*” – чітко вимовляю, зображую та тлумачиться як “... виразність, сила прояву почуттів, переживань” [24, с. 576] або “... виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань” [26, с. 239].

За психологічними джерелами [25; 31], поняття експресії походить від лат. “*expressio*” і тлумачиться як виразність; сила прояву почуттів, переживань. (Видається, що завдяки такому підходу до розуміння експресії сьогодні у психології розглядають “емоційний інтелект” – Г. Гарськова, П. Селовой, В. Майєр, Д. Големан, Є. Ільїн та ін., “емоційну пам’ять” (П. Блонський, Є. Громова, Ю. Ханін та ін.) та “емоційний слух” (В. Морозов). Варто звернути увагу й на тлумачення цього явища А. Маслоу: “... експресія у чистому вигляді – це безсвідома або не зовсім свідомо поведінка”, “... немотивована і нецілеспрямована поведінка” [18, с. 124]. Цим Маслоу, на нашу думку, намагався привернути увагу до наявності експресивного компонента в поведінці людини та самого явища експресивної поведінки. Остання, за А. Маслоу, проявляється тоді, коли людина розкривається і розвивається, не боячись соціальної негачії. Зазначимо також, що психолог розглядає й таке явище, як “інтелектуальна експресія”. Під нею він розуміє ідеологію, філософію, теологію і когніцію, тобто те, що є для нього ще однією сферою, яка не піддається засобам легкого тлумачення теоретичною психологією [18, с. 128]. А російський психолог В. Лабунська розглядає експресію як зовнішній прояв “Я” особистості, тобто як особистісне утворення, інструмент пізнання внутрішнього світу людини, його зовнішнього вияву. Звернемо увагу й на те, що В. Лабунська у праці “Експресія людини: спілкування і міжособистісне пізнання” [13] пише про наявність у людини “експресивних кодів” – коди динамічних станів людини (міміка, рух очей, пози, жести), інтонаційно-ритмічні коди), “експресивної мови душі”, “експресивного репертуару” та “експресивної обдарованості”).

Звернемо увагу й на інтерес до цього феномену в літературі, присвяченій мас-медійній проблематиці. Зокрема Л. Павлюк у праці "Знак, символ, міф у масовій комунікації" трактує експресію як "... інтенсивність вияву емоцій [21, с. 110]".

Наразі зауважимо, що здійснений аналіз змістового навантаження поняття експресії засвідчив, що одноставної думки щодо його походження немає, бо фіксується кілька версій його появи. Найпоширенішою є тлумачення витоку поняття "експресія" від "ехрґіто" (однак вкажемо: у більшості проаналізованих джерел маємо варіант написання цього слова через букву "і", але такого варіанта написання латиномовні джерела не подають. Відтак це є свідченням того, що в сучасній українській науковій літературі немає чіткого розрізнення сфери використання латинських літер "і" та "i"). Так, за "Латинсько-українським, українсько-латинським словником", "ехрґіто, pressi, pressum, ère" – це: 1) витискати, випирати; 2) вимагати; 3) зображувати [15]. За "Латинсько-українським словником" (1998), "ехрґітє, рґіто, pressi, presus" – 1) видавлювати, вичавлювати; 2) відчеканювати, чітко вимовляти; 3) перен. змушувати, примушувати, добиватись чогось; 4) витискати, видавлювати, зображувати на воску або на металі; 5) перен. виражати словами, яскраво обмальовувати, зображувати; 6) перекладати; 7) наслідувати, копіювати, підтримувати [14]. Тоді як *expresse* – від "expressus I part. perf." від "ехрґітєре"; II 1) виразний; 2) ясний, явний, чіткий; 3) членоподільний [14]. Але проблема має й інший, більш значущий аспект.

Зазначимо, що у джерелах фіксується й таке явище, як мовленнева експресія. За твердженням вчених, це: складна лінгвостилістична категорія, що спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та внутрішньомовних чинників, що зумовлена емотивною, волюнтативною та естетичною функціями мови, і проявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного [30] або ж "... лінгвостилістична категорія, що виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення впливової сили вислову" [8, с. 14]. Вона, на думку Г. Дідук, забезпечується застосуванням стилістичних фігур (повтору, градації, антитези); використанням в мовленні виразників образності, переважна більшість яких реалізується в літературознавчих категоріях. Крім того, мовленневу експресію, як відомо, дозволяє створювати й співіснування переносного (вторинного) та основного (первинного) значень слова. Останнє, на думку А. Єфімова, дає змогу створювати метафори, основою яких є зіставлення двох смислових планів конкретного старого, звичного і нового, переносного, що виступає як засіб художньої виразності [9]. Відтак тут експресія постає у дещо іншому вияві існування і значення для людини.

Щодо лексеми експресивний, то словники подають її як похідну від лат. "expressio, expressus", від фр. "expressif" – виразний, опуклий, що характеризується експресією, і має значення "... наділений експресією" [24, с. 576]; "... той, який характеризується експресією; виразний" [3, с. 341]; або "... для якого характерна експресія; виразність" [28, с. 280] чи "виразний, наділений експресією" [26, с. 238]; "... властивість елемента чи явища, яка надає висловлюванню оціночний характер" [17, с. 342]. Проте, згідно з психологічними словниками, експресивний – це "... виразний, здатний відобразити емоційний стан" [11, с. 405; 31, с. 123]. Маємо, отже, знову неоднаковість акцентів у розумінні цього явища.

Ще однією похідною від поняття експресії є поняття "експресивність". Вона визначається як "... якість мовлення, що є виразно-зображувальною" [4, с. 112]; "... піднесена виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знаку, яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача" [5, с. 186]. Зауважимо, однак, що експресивність мовлення людини дуже тісно пов'язана з його образністю. І ще О. Потебня головним джерелом вияву образності мислення людини вбачав стилістичні фігури її мови: семантичні (антитеза, градація), синтаксичні (паралелізм, анафора, епіфора, інверсія, замовчування, риторичне запитання та ін). Але за А. Єфімовим, мовлення стає образним лише тоді, коли в словах активізується метафоричне значення. Отже, образність мови, наразі, передбачає не тільки експресивність, а й деяку наочність [9]. Основним засобом створення експресивності (як зовнішнього репрезентанта внутрішньої образності уявлення чи думки), як відомо, вважається саме метафоризація, і метафора розглядається головним засобом створення образно-виразних уявлень.

З'ясувавши та проаналізувавши значення і походження явища експресії, здійснимо аналогічну операцію стосовно явища вираження. Насамперед зазначимо, що деякі наукові джерела взагалі не фіксують цю лексему. Однак у "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" знаходимо таке: вираження – це "... дія за значенням виражати і виразити" [3, с. 147]. Зауважимо, що явища "виражати" і "виразити" однозначні за змістом. З огляду на це, з'ясуємо значення слова "виражати". Згідно з українськими тлумачними словниками, воно означає, по-перше, виявляти, оформлювати, показувати що-небудь певними ознаками, діями; передавати, висловлювати. По-друге, у спеціальному значенні, ще й позначати в одиницях виміру [3, с. 160]. Тому виражати – це передусім проявляти, робити помітними певні почуття, захоплення, радість, переживаннями тощо або повідомляти щось іншій людині за допомогою слів.

Як засвідчив здійснений аналіз змісту понять "espressione" та "espressiva", В. Яковенком було здійснено неадекватний переклад "espressione" у назві праці "Estetica come scienza dell'espressione e

linguistica generale” [32]. Це поняття в італійській мові достатньо насичене: має значення “вираз, подання” (вираження) та “експресія”. Таким чином, можна стверджувати, що Кроче зробив спробу збагачення понятійного апарату естетики лінгвістичним поняттям. Однак варто звернути увагу й на наявність в оригінальному тексті цієї його наріжної праці поняття “espressiva”, яке теж має значення “експресія”. Відтак виникає потреба відшукати і здійснити переклад його відповідників, адже на творчу спадщину італійського мислителя нині широко спираються представники різних галузей знання.

Вважаємо за доцільне зосередити увагу на одній деталі, через яку, на нашу думку, відбулося неправильне трактування назви і, відповідно, деяких важливих ідей праці “Estetica come scienza dell’espressione e linguistica generale” Б. Кроче. Йдеться про переклад речення, яке дає уявлення про ідейне ядро лінгвістично-естетичної концепції Кроче: “Alle varianti verbali accennate a principio, con le quali si designa la conoscenza intuitiva, possiamo, dunque, aggiungere ancora quest’altra: la conoscenza intuitiva è la conoscenza espressiva” [32, с. 14]. Цей фрагмент тексту В. Яковенко переклав як: “К указанным вначале формулировкам, которыми обозначается интуитивное познание, мы можем, потому, присоединить ещё одну: интуитивное познание есть познание выразительное” [12, с. 14]. Але правильно цей фрагмент варто перекласти ось як: “До зазначених вище визначень, якими позначається інтуїтивне пізнання, ми можемо, відтак, приєднати ще одне: інтуїтивне пізнання є експресивним пізнанням” (перекл. наш. – О. С.). Доцільність саме такого перекладу обґрунтовується тим, що слово “espressiva” в італійській мові має значення “виразність, експресія; сила, яскравість виявлення” [29]. Крім того, експресія має значення констатації факту, а виявлення – дії, пізнання як таке теж є процесом (поєднання ж у підрядному словосполученні двох лексем зі значенням процесу є не коректним).

Наголосимо, що в решті випадків Кроче використовує поняття “espressione” як синонім “espressiva”. Тому речення: “Ma l’espressione non conosce fatti fisiologici: essa ha il suo punto di partenza nelle impressioni, e la via fisiologica per la quale queste sono pervenute nello spirito, le è affatto indifferente. Una via o un’altra fa lo stesso: basta che sieno impressioni” [32, с. 23] потрібно перекласти не як: “Но выражение не знает физиологических фактов: своим пунктом отправления оно берет впечатления, и тот физиологический путь, через посредство которого эти впечатления получили свое проявление в духе, является для него совершенно безразличным. Тот ли, или иной путь – это не играет никакой роли, лишь бы только были впечатления” [12, с. 23]; а дещо по-іншому: “Але експресія не знає фізіологічних фактів: своїм відправним пунктом вона бере враження, і той фізіологічний шлях, через який враження отримали свій прояв у духові, є для нього цілком байдужим. Шляхи не відіграють ніякої ролі, були б тільки враження” (Перекл. наш. – О. С.). Маємо очевидну зміну змістових акцентів, про що варто наголосити.

Також речення “Ciò non stabilisce una dipendenza della funzione espressiva dallo stimolo o dall’organo; ma è la ripetizione di quanto già sappiamo: l’espressione presuppone l’impressione; perciò, date espressioni, date impressioni. Del resto, ogni impressione esclude le altre nel momento in cui essa domina; e così ogni espressione” [32, с. 23] потребує перекладу: “Цим зовсім не встановлюється залежність експресивної функції від стимулу чи органа; тут повторюється уже відома історія: експресія передбачає враження, а часткова експресія – часткові враження. Крім того, кожне враження виключає в момент свого панування усі інші враження; і так сама ситуація із експресією” (перекл. наш. – О. С.), а не: “Этим вовсе не устанавливается зависимость выразительной функции от стимула или органа; тут повторяется известная уже нам история: выражение предполагает впечатление, а частные выражения – частичные впечатления. Впрочем, каждое впечатление исключает в момент своего господства все другие впечатления; и точно также дело обстоит с каждым выражением” [12, с. 23]. Так само й інша наріжна ідея: “Sarà vero che alcuni concetti possano pensarsi senza manifestazioni foniche; ma gli esempi stessi recati in contrario provano che quei concetti non stanno mai senza espressioni” [32, с. 28], її необхідно перекласти як: “Правильно чи ні, що деякі поняття можуть мислитися без фонетичних проявів, але самі приклади, які наводяться на підтвердження протилежної думки, показують, що ці поняття ніколи не здійснюються без експресії” (перекл. і вид. наш. – О. С.), а не: “...верно ли или нет, что некоторые понятия могут мыслиться без фонетических проявлений, но сами примеры, приводимые в подтверждение противоположного мнения, показывают, что эти понятия никогда не реализовываются без выражений” [12, с. 27].

Звідси ще одне міркування: розуміння інтуїтивного пізнання як експресивного, для якого рівнозначними є сенситивна (відчуттєва) й емоційно-почуттєва інформаційна складова, дає змогу італійському філософу наголосити, що інтуїтивне пізнання людини зумовлюється, насамперед, естетичними (або художньо-естетичними) чинниками. Показово наразі, що мислитель не прагне виокремити художню й звичайну інтуїцію, як різновиди. Для нього це, неначе, прояви одного й того ж явища у його витоках. Ним наголошується дещо інше, а саме: їх змістова відмінність, бо Кроче вказує: звичайна інтуїція – просто об’єктивація відчуттів (звернемо увагу: відчуттів, а не емоцій, почуттів чи переживань), художня ж відрізняється ніби деяким інформаційним надлишком у пізнавальному акті [12]. (Але у чому полягає та як визначається цей надлишок конкретно філософ, правда, не розкриває).

Відповідно, естетика, на його погляд, – це наука про інтуїтивне або експресивне пізнання. (Зазначимо, що доволі цікаво у цьому контексті звучить думка В. Бичкова та О. Бичкова про те, що Кроче

розглядає естетику як лінгвістику та як "науку про інтуїтивне чи виразне пізнання" [2]). Відтак останнє є естетичним або художнім фактом. (Тому працю "Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale" Б. Кроче варто перекладати як "Естетика як наука про експресію і загальна лінгвістика"). Як і у О. Г. Баумгартена, естетика Кроче розглядається, наразі, різновидом особливої гносеології, яка має досліджувати творення "незначних" і "звичайних" понять у їх чуттєвому підґрунті. Ним виголошується, крім того, необхідність побудови більш складної наукової та філософської "системи", яка б узгоджувала факти однієї природи – естетичні феномени.

Здійснений аналіз понять "експресія" та "вираження" дає підставу стверджувати, що В. Яковенком, очевидно, був здійснений неадекватний переклад крочевського поняття "espressione" ("espressione"). Воно має значно ширший сенс, аніж просто вираження. Не враховано ним уповні й змістове насичення іншого вживаного Кроче поняття "espressiva". Як варіант перекладу крочевського поняття "espressione" ("espressione"), мала б бути подана лексема "виразність" чи "выразительность" російською мовою (прояв почуттів, переживань тощо, за допомогою слова, звуку, кольору тощо), яка має значно більший обсяг, ніж "вираження" або "выражение" російською мовою (спосіб подання думки чи звуковий аспект мовного знака).

Крім того, варто пам'ятати про розрізнення у романських мовах понять експресії та імпресії, в яких наголошується на зовнішніх чинниках впливу на людську чуттєвість і, відповідно, внутрішній аспект, суб'єктивно-неповторний, її детермінації. Відтак пропонується вживати, як переклад, поняття експресія.

Можемо констатувати, що в естетичній концепції Кроче залучено до розгляду два явища: виявлення (вираження) та експресія. Перше вводиться ним для позначення процесуальності дії, словесного, інтонаційного подання персоніфіковано-унікальної інформації, а друге – для позначення внутрішнього стану людини, який тісно пов'язаний з її інтуїцією. Звідси потребує, на наш погляд, розгляду у науковому обігу поняття експресії як інтуїтивної оцінки людиною подій, явищ чи фактів, що має особистісний характер та фіксує її емоційне ставлення до різних сфер життя й до самої себе. Звідси стає зрозумілим, що італійський мислитель звертає увагу на значущість інтуїції у людському існуванні. У структурно-компонентному й змістовому сенсі для нього, без інтуїції, фактично, немає жодного прояву індивідуальності – духовної активності людини – і навпаки. Звідси інтуїція у Кроче й постає експресією у формі зовнішнього вияву.

Як перспективу подальших досліджень, вкажемо на доцільність вивчення лінгвістично-естетичної концепції Б. Кроче в ракурсі практичної естетики для розвитку ідейно-теоретичного підґрунтя сучасної лінгвістики, теорії соціальних комунікацій тощо.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Современная энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Бычков В. В. Эстетика / В. В. Бычков, О. В. Бычков // Новая Философская энциклопедия : в 4 т. – М. : Мысль, 2001. – Т. 4. – С. 456–466.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [з дод. і допов. ; уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ-Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
4. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
5. Головин Б. Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1980 – 320 с.
6. Гуссерль Е. Логические исследования / Е. Гуссерль. – М. : Прогресс, 1975. – 420 с.
7. Дильтей В. Введение в науки о духе // Собрание сочинений : в 6 т. / В. Дильтей ; [под ред. : А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова]. – М. : Дом интеллектуальной книги, 2000. – Т. 1 : Введение в науки о духе / [пер. с нем. под ред. В. С. Малахова]. – С. 270–730.
8. Дідук Г. І. Вивчення засобів емотивності на уроках української мови у 5-7 класах / Г. І. Дідук. – Тернопіль : Друк-прес, 2000. – 202 с.
9. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М. : МГУ, 1961. – 518 с.
10. Італійсько-український. Українсько-італійський словник / [уклад. : О. В. Дмитрієв, Г. В. Степаненко]. – Київ-Ірпінь : Перун, 2003. – 576 с.
11. Краткий психологический словарь / [под ред. А. В. Петровского]. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
12. Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика / Бенедетто Кроче ; [пер. с 1-го итал. изд. В. Яковенко]. – М. : Издание М. и С. Сабашниковых, 1920. – Ч. 1. Теория. – 170 с.
13. Лабунская В. А. Экспрессия человека : общение и межличностное познание / В. А. Лабунская. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 608 с.
14. Латинсько-український словник : 10 тисяч найуживаніших латинських слів / [уклад. В. Литвинов]. – К. : Українські пропілеї, 1998. – 710 с.
15. Латинсько-український, українсько-латинський словник / [уклад. Л. П. Скорина, О. А. Скорина]. – К. : Обереги, 2004. – 448 с. – (Серія : "Abecedarium").
16. Мальцева С. Философско-эстетическая концепция Бенедетто Кроче: Диалог прошлого с настоящим / Светлана Мальцева. – СПб. : Петербург XXI век, 1996. – 160 с.
17. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо ; [пер. с фр. Н. Д. Андреева]. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. – 435 с.

18. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу ; [пер с англ.]. – [3-е изд.]. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с. – (Серия : Мастера психологии).
19. Мізіна Л. Б. Полісемія та сучасна науково-естетична термінологія / Л. Б. Мізіна // Філософські дослідження : зб. наук. пр. СНУ ім. В. Даля. – Вип. 7 – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 207–214.
20. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / [уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпущко]. – [вид. 2-е, випр.] – К. : Аконіт, 2005. – Т. 1. – 912 с.
21. Павлюк Л. Знак, символ, міф у масовій комунікації / Лариса Павлюк. – Львів : ПАІС, 2006. – 120 с.
22. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня ; [ред. кол. : М. Ф. Овсянников (предс.) и др. ; сост., вступит. статья и примеч. И. В. Иваньо и А. И. Колодной]. – М. : Искусство, 1976. — 615 с. – (Серия : История эстетики в памятниках и документах).
23. Русско-украинский словарь / [ред. С. И. Головащук]. – К. : Наукова думка, 1969. – Т. 1 : А-М. – 700 с.
24. Словарь иностранных слов. – [13-е изд, стереотип.]. – М. : Русский язык, 1986. – 608 с.
25. Словарь психолога-практика / [сост. С. Ю. Головин]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Мн. : Харвест, 2001. – 976 с. – (Серия : Библиотека практической психологии).
26. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – [1-е вид.]. – К. : Головна редакція “Українська радянська енциклопедія (УРЕ), 1974. – 776 с.
27. Словник іншомовних слів / [уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наукова думка, 2000. – 662 с.
28. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / [за заг. ред. В. В. Дубічинського]. – Харків : ШКОЛА, 2009. – 1008 с.
29. Українсько-італійський словник лінгвістичної термінології [Електронний ресурс] / уклад. : І. І. Магушинець, Т. В. Лазер. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/267577/?rand=2385958>.
30. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 167 с.
31. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Харків : Прапор, 2005. – 639 с.
32. Croce B. Parte prima : Teoria // Filozofia come scienza dello spirito. I Estetica. Estetica come scienza Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale. Teoria e Storia / Benedetto Croce. – Terza edizione riveduta. – Bari : Gius. Laterza & Figli, Tipografi-Editori-Librari, 1908. – P. 4–172.

Рецензент – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри естетики, етики та образотворчого мистецтва Житомирського державного університету імені Івана Франка **О. П. Поліщук**